

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

ปัจจุบันจำนวนผู้สูงอายุในประเทศไทย ได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเนื่องจากระบบสาธารณสุขได้รับการพัฒนามากขึ้น การตระหนักถึงคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุจึงเป็นสิ่งสำคัญ ส่งผลให้ภาครัฐกำหนดมาตรการเตรียมการรองรับให้การดูแลผู้สูงอายุเพื่อให้ ผู้สูงอายุเหล่านั้น มีคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้น โดยกำหนดยุทธศาสตร์ "การเตรียมความพร้อม สังคมไทยสู่สังคมผู้สูงอายุ" เป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์หลักของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 ด้วยการมีแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545 - 2564) เพื่อกำหนดทิศทางนโยบายยุทธศาสตร์และ มาตรการต่าง ๆ ที่ใช้ดำเนินการด้านผู้สูงอายุให้ชัดเจน (วิพรรณ ประจวบเหมาะ, 2553) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องเตรียมความพร้อมเกี่ยวกับระบบการดูแลและให้ ความช่วยเหลือผู้สูงอายุ เช่นการให้บริการด้านสุขภาพ การจัดสวัสดิการทางสังคม การส่งเสริม คุณภาพชีวิตที่ดี โดยที่สิ่งเหล่านี้จะต้องมีการได้รับรู้ถึงข้อมูลที่เป็นต่อการวางแผนและ ดำเนินการบนฐานของการลงทุนและใช้จ่ายอย่างคุ้มค่า (Dijksterhuis, 2011: 156)

จากข้อมูลประชากรศาสตร์ได้แสดงจำนวนผู้สูงอายุในประเทศไทยในตั้งแต่ปี 2543 ถึงปี 2553 ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปว่าแนวโน้มสูงขึ้น โดยในปี 2553 จะมีจำนวนผู้สูงอายุถึง 7,639,000 คน คิดเป็นร้อยละ 11.36 ของประชากรทั้งหมด โดยในเขตกรุงเทพมหานครจะมี จำนวนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นจากเดิม 721,000 คนในปี 2548 เป็น 906,000 คนในปี 2553 (กองวางแผน ทรัพยากรมนุษย์ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2538) ซึ่งหาก จำแนกพื้นที่แล้วพบว่าเขตหนองจอกเป็นเขตพื้นที่ที่มีขนาดใหญ่ที่สุด โดยมีจำนวนผู้สูงอายุถึง 11,793 คน (กรมการปกครอง, 2553) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าจำนวนผู้สูงอายุ ในเขตหนองจอก กรุงเทพมหานครอยู่ในระดับมากซึ่งอาจก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ มากมายให้กับภาครัฐหรือหน่วยงาน ที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นการเตรียมรับมือกับการเจ็บป่วยและโรคภัยไข้เจ็บของผู้สูงอายุ การจ่าย สวัสดิการในการครองชีพของผู้สูงอายุ การแบกรับภาระของบุตร รหลานซึ่งเป็นวัยทำงานที่มีต่อ ผู้สูงอายุในสัดส่วนที่ไม่สมดุล (New Internationalist, 2010. ; Kelly, 2010: 4) การถูกทอดทิ้งและ ถูกละเลยจากบุตรหลาน การถูกกระทำรุนแรงทางจิตใจจากบุตรหลานหรือคนในครอบครัวโดย คำพูดและการไม่ให้เกียรติ (สถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทยและสำนักงานกองทุนสนับสนุน

การสร้างเสริมสุขภาพ อ้างถึงในจิราพร เกศพิชญพัฒนา, มปป.) นอกจากนี้รูปแบบของ ครอบครัวในสังคมไทย ได้เปลี่ยนแปลงจากครอบครัวขยาย ซึ่งมีปู่ ย่า ตา ยาย บุตร หลานอยู่ร่วมกันไป เป็นครอบครัวเดี่ยว ซึ่งประกอบด้วยสามี ภรรยา และบุตรเท่านั้น กล่าวคือมี สมาชิกในครอบครัวอยู่กันไม่เกินสองรุ่น ซึ่งไม่เอื้อต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุที่เคยมีบุตรหลานคอยดูแล หรือคอยดูแลบุตรหลานให้ ปรากฏการณ์ดังกล่าว ทำให้ผู้สูงอายุไม่สามารถแสดงบทบาทต่าง ๆ ได้ เกิดความรู้สึกว่าตนเองขาดคุณค่า ขาดความภาคภูมิใจในตนเอง ทำให้เกิด เป็นปัญหาต่อเนื่องกับกลุ่มผู้สูงอายุในสังคมไทย (สากุล ช่างไม้, 2550 และสุวดี เบลญจวงศ์, 2541: 59)

จากสภาพปัญหาข้างต้น ถ้าได้มีการเตรียมรับมือกับปัญหาเหล่านี้เสียแต่ล่วงหน้า หรือสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีตามแนวคิด ปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่ทรงพระราชทานแก่พสกนิกร ย่อมเป็นการเตรียมการอย่างชาญฉลาด ช่วยให้ผู้สูงอายุไม่ต้องทุ่มงบประมาณจำนวนมากกับการฟื้นฟู ดูแล รักษาผู้สูงอายุ ดังนั้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุเป็นสิ่งจำเป็นและเป็นเรื่องเร่งด่วนที่รัฐควรเร่งรีบในการดำเนินการ หากไม่มีการดำเนินการใด ๆ เพื่อรองรับสังคมผู้สูงอายุของไทย ก็จะมีแนวโน้มที่จะต้องเผชิญกับปัญหาความยากจนของผู้สูงอายุ (วโรทัย โกศลพิศิษฐ์, 2550) รวมถึงปัญหาต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ พบว่าส่วนใหญ่จะศึกษาถึงปัจจัยเสี่ยงหรือปัจจัยที่ควรป้องกันเพื่อความสำเร็จในการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุ ในขณะที่แนวโน้มในปัจจุบันจะมีการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุโดยใช้ชุมชนหรือแหล่งที่ผู้สูงอายุอาศัยเป็นฐานในการพัฒนา (Hsu *et al.*, 2010: 548)

โรงเรียนหรือสถานศึกษา เป็น หน่วยงานทางการศึกษาที่ตั้งอยู่ในชุมชน ที่สำคัญเป็นสถานที่ ที่มีความพร้อมในหลาย ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นแหล่งการเรียนรู้สำหรับชุมชน ศูนย์บริการข้อมูลข่าวสารและสารสนเทศแก่ชุมชน บทบาทในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง ดังนั้นการนำโรงเรียนมาเป็นฐานในการพัฒนาคุณภาพชีวิตสำหรับผู้สูงอายุจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยลดปัญหาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุที่จะมีในอีก 5 – 10 ปี ข้างหน้าจากนี้ กล่าวคือโรงเรียนควรที่จะมีการร่วมมือกับชุมชน หรือหน่วยงานระดับมหาวิทยาลัยในการ พัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับผู้สูงอายุ โดยจัดทำแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตที่เหมาะสมให้กับผู้สูงอายุในลักษณะเชิงรุกและนำไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง โดยเน้นการพัฒนาผู้สูงอายุมากกว่าการสงเคราะห์ ไม่ว่าจะเป็นการดูแลตนเองอย่างมีความรู้และทักษะที่ดีพอ การดูแลรักษาสุขภาพ ตลอดจนการสร้างระบบการดูแลให้เกิดศักยภาพของการเป็นผู้สูงอายุ สังคมไทยก็ไม่ต้องกลัวกับการรับมือกับปัญหาต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในภายภาคหน้าของผู้สูงอายุ (สากุล ช่างไม้, 2550) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งได้แก่ หลักความพอประมาณ หลักการมีเหตุผลและหลักการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี มาสอดแทรกในปัจจุบันที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ สำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของ

ผู้สูงอายุย่อมเป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สูงอายุประสบผลสำเร็จในการดำเนินชีวิต ซึ่งสถานศึกษาที่มีคุณลักษณะพิเศษที่จะนำแนวคิดโรงเรียนเป็นฐานมามีส่วนร่วมในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ โรงเรียนสุเหร่าลำแขก เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นโรงเรียนที่ดำเนินการ อยู่ภายใต้แนวคิดของเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อันสืบเนื่องมาจากโครงการตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยโรงเรียนดังกล่าวได้รับรางวัลโรงเรียนนาร่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ (เกษตรทฤษฎีใหม่) และกลุ่มยุวเกษตรดีเด่นระดับจังหวัด

จากเหตุและผลทั้งหมดข้างต้น ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญในการศึกษาคุณภาพชีวิตและวิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในเขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร เพื่อนำไปเป็นฐานข้อมูลในการกำหนดแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้ได้แผนพัฒนาคุณภาพชีวิตที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ และนำไปขยายผลได้อย่างมีประสิทธิภาพในชุมชนและสังคมต่อไป

คำถามของการวิจัย

1. ผู้สูงอายุ เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร มีคุณภาพชีวิตเป็นอย่างไร มีคุณภาพชีวิตด้านใดบ้างที่สมควรได้รับการปรับปรุง แก้ไข หรือสนับสนุนส่งเสริมบ้าง
2. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร สามารถจัดกลุ่มหรือองค์ประกอบอะไรได้บ้าง
3. แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในชุมชน ท้องถิ่นที่ศึกษาควรเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร
2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร
3. เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงของผู้สูงอายุ เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในท้องถิ่น โดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ระยะที่ 1 ครั้งนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในท้องถิ่น ซึ่งจำแนกเป็น 6 ด้าน ได้แก่ ด้านสภาพอารมณ์ที่ดี ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ด้านสภาพความเป็นอยู่ที่ดี ด้านสภาพร่างกายที่ดี ด้านการรวมกลุ่มทางสังคม และด้านการตัดสินใจด้วยตนเอง โดยจะนำหลักการที่เกี่ยวข้องของโรงเรียนเป็นฐาน และแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามามีส่วนสำคัญเพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุได้อย่างเหมาะสมต่อไป

ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ผู้สูงอายุที่อาศัยในเขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ในปี พ.ศ. 2554

ขอบเขตด้านตัวแปรที่ศึกษา

ตัวแปรที่ศึกษาในงานวิจัยนี้ได้แก่ คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ

ขอบเขตด้านเวลา

ระยะเวลาที่ทำการศึกษาวิจัย ตั้งแต่เดือนตุลาคม 2553 ถึงเดือนกันยายน 2554

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้สารสนเทศ และแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่สอดคล้องกับความต้องการสำหรับผู้สูงอายุในชุมชนและท้องถิ่นที่ศึกษา
2. ชุมชนได้แนวทางสำหรับการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและสามารถดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสมต่อไป
3. โรงเรียนได้แนวทางหรือกิจกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับผู้สูงอายุที่อาศัยในชุมชนหรือท้องถิ่นรอบโรงเรียน ซึ่งเป็นพันธกิจของโรงเรียนในการเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาชุมชน ท้องถิ่นอย่างเหมาะสมกับบริบทและสภาพแวดล้อมต่อไป

4. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่น สามารถนำสารสนเทศ และแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุไปปรับใช้ได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุในชุมชนหรือท้องถิ่นต่อไป

5. เป็นแนวทางให้กับโรงเรียน สถานศึกษา หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่จะนำไปใช้ได้กับชุมชนหรือท้องถิ่นผู้สูงอายุแหล่งอื่น ๆ รวมถึงการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างโรงเรียน ชุมชนและท้องถิ่นสู่การพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ในอนาคตต่อไป

นิยามศัพท์

ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลที่มีชีวิตและมีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ที่อาศัยอยู่ในชุมชน สุเหร่าลำแขก เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร

คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ หมายถึง การรับรู้เกี่ยวกับ การใช้ชีวิตของแต่ละบุคคล ซึ่งสามารถอธิบายได้ดีที่สุดจากความพึงพอใจที่ ผู้สูงอายุแต่ละบุคคลได้รับ ซึ่งในงานวิจัยนี้จะวัด การรับรู้เกี่ยวกับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในแต่ละด้านดังนี้ ด้านสภาพอารมณ์ที่ดี ด้านความสัมพันธ์ ระหว่างบุคคล ด้านสภาพความเป็นอยู่ที่ดี ด้านสภาพร่างกายที่ดี ด้านการรวมกลุ่มทางสังคม และด้านการตัดสินใจด้วยตนเอง

คุณภาพชีวิต ด้านสภาพอารมณ์ที่ดี หมายถึง การที่ผู้สูงอายุมีความสุข และพึงพอใจ ในการดำเนินชีวิต มีสุขภาพจิตที่ดี ไม่มีความวิตกกังวล ปราศจาก ความเครียด รู้จักการยอมรับ ตนเอง เห็นคุณค่าของตนเอง รวมถึงการควบคุมอารมณ์ของตนเอง

ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล หมายถึง การที่ผู้สูงอายุมี ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม มีมิตรภาพกับสมาชิกในครอบครัว เพื่อน ญาติมิตรและคนรอบข้าง ทำให้ไม่รู้สึกรำคาญ โดดเดี่ยว เดียวดาย มีการติดต่อ พบปะสังสรรค์ รวมถึงการมีกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับคนในครอบครัว เพื่อน ญาติมิตรและคนรอบข้างอยู่ตลอดเวลา

การรวมกลุ่มทางสังคม หมายถึง การที่ผู้สูงอายุมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของ กลุ่มทางสังคม มีส่วนร่วมในกลุ่มทางสังคม มีบทบาทในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ มีส่วน ช่วยเหลือ สนับสนุน กิจกรรมของสังคม ตลอดจน การได้รับการ ยอมรับทางสังคม และมีสถานภาพทาง สังคมที่เป็นยอมรับของบุคคลทั่วไป

ด้านสภาพความเป็นอยู่ที่ดี หมายถึง การที่ผู้สูงอายุมี อาชีพการงาน และรายได้ มี สภาพทางการเงินที่ดี ได้รับความปลอดภัยในการใช้ชีวิต และมี ที่พักอาศัยที่เหมาะสมเป็นไปตาม มาตรฐานของการมีชีวิตที่ดี

ด้านสภาพร่างกายที่ดี หมายถึง การที่ผู้สูงอายุมีสุขภาพกายที่แข็งแรง ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ สามารถเคลื่อนไหวร่างกาย ดูแลตนเองในเรื่องอาหารและโภชนาการ ตลอดจนการรับข้อมูลข่าวสารเพื่อการดูแลสุขภาพของตนเอง

ด้านการตัดสินใจได้ด้วยตนเอง หมายถึง การที่ผู้สูงอายุ มีอิสรภาพในการกำหนดทิศทางการดำเนินชีวิตด้วยตนเอง มีศักยภาพที่จะทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่ตนเองชอบหรือพอใจ สามารถให้เหตุผลสนับสนุนด้วยคำพูดและแก้ต่างเพื่อตนเอง

การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ หมายถึง การกำหนดแนวทางหรือกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีความพอใจในชีวิต มีความเป็นอยู่ที่ดี มีสุขภาพกายและใจที่ดี กระปรี้กระเป่า มีชีวิตชีวา สามารถควบคุมตนเองและตัดสินใจด้วยตนเองอย่างเหมาะสม

โรงเรียนเป็นฐาน หมายถึง การใช้หลักการมีส่วนร่วมของบุคลากรในโรงเรียนและผู้วิจัยในการระดมสมองเพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การแสดงออกของพฤติกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงความมีเหตุผล ความพอประมาณ และความมีภูมิคุ้มกันที่ดี ตามแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ โดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน